

Abdülkerim Özaydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:4280, 272 sayfa + 1 harita, ISBN 975-404-608-5.

Büyük Selçuklu Devleti, Türklerin kurmuş olduğu en önemli devletlerden birisidir. Anadolu'nun Türk yerleşimine açılması ve Türkleşme süreci bu devletin kurulmasıyla başlamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri bir anlamda o dönemde atılmıştır. Ayrıca Türkler bu devlet sayesinde İslam dünyasının siyasî hakimiyetini ele geçirmişlerdir.

Büyük Selçuklu Devleti tarihi, Kuruluş Devri (945-1040), I. İmparatorluk Devri (1040-1092), Fetret ve İntikal Devri (1092-1118) ve II. İmparatorluk Devri (1118-1157) olarak dört bölümde incelenir. Selçuklu Devleti, onun döneminde gücünün doruğuna ulaştığı Sultan Melikşah'ın ölümünden (1092) sonra, şehzadeler arasında başlayan taht mücadeleleri sonunda bir fetret devri yaşamıştır. Büyük Selçuklu Devleti üzerine yapılmış olan çalışmalarda 1092-1104 yılları arasında yaşanan bu fetret devrine denk gelen Sultan Berkyaruk dönemi ile ilgili olarak bilgiler verilmekle birlikte şimdiye kadar, bu dönemi ele alan müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Tanıtmakta olduğumuz Abdülkerim Özaydın'ın bu eseri, Selçuklu tarihinin Sultan Berkyaruk dönemini ele almaktadır.

Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi adlı eser sırasıyla; önsöz, kısaltmalar, giriş (1-12), yedi bölüm (15-228), İngilizce özet (229), bibliyografya (230-255), indeks (257-272) ve bir haritadan oluşmaktadır. Bölüm başlıkları aşağıdaki şekildedir:

- I. Bölüm: Mahmud b. Melikşah'ın Hükümdarlığı (13-24),
- II. Bölüm: Berkyaruk b. Melikşah'ın Hükümdarlığı (25-80),
- III. Bölüm: Bâtınîler ve Haçlılarla Yapılan Mücadeleler (81- 111),
- IV. Bölüm: Sultan Berkyaruk Devrinde Büyük Selçuklular'ın Diğer Devletlerle Münasebetleri (113-125),
- V. Bölüm: Sultan Bekyaruk'un Öümü, Şahsiyeti ve Oğlu Melikşah'ın Hükümdarlığı (127-132),
- VI. Bölüm: Büyük Selçuklu Devleti'ni Çöküşe Götüren Sebepler (133-174),
- VII. Bölüm: Teşkilat ve İdâre (175-228).

Giriş bölümünde yazar, Selçuklular'a muhteşem bir dönem yaşatan Sultan Melikşah devrine kısaca temas ettikten sonra (1), devlet düzeninin dağılmasına birinci dereceden sebep olarak gördüğü Tâc (Sultan Melikşah) ile Divit (Vezir Nizâmü'l-Mülk) arasındaki gerginliğin nedenlerini, Nizâmü'l-Mülk'ün katlini, sultanın ölümüne sebep olan ve devletin çöküşüne başlangıç teşkil eden olayları anlatıyor (1-12).

I. Bölüm'de Terken Hatun'un, oğlu Mahmud b. Melikşah'ı sultan ilan etmek için giriştiği faaliyetler ve Mahmud'un Sultan ilan ettirmesi, ardından da Terken Hatun'un Berkyaruk'la olan

mücadeleleri anlatılıyor (13-23). Yazar bu mücadelelerin Terken Hatun'un ve kendisinden bir ay sonra da oğlu Sultan Mahmud'un vefat etmesine kadar sürdüğünü belirtiyor (23-24).

II. Bölüm'de Berkyaruk'un tahta çıkması ve bunun üzerine kendisine karşı ortaya çıkan muhalefet ile olan mücadeleleri anlatılıyor: Berkyaruk-Tâcü'd-devle Tutuş ve Berkyaruk-Arslan Argun mücadelelerine yer verildikten sonra (28-55) Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasındaki çok uzun süren ve bu süre içerisinde tam 5 kez savaştıkları mücadele ayrıntılı bir şekilde anlatılıyor (55-78). Bu mücadelenin Berkyaruk'un ölümünden 11 ay kadar önce, 19 Şubat 1104 tarihinde hutbenin Berkyaruk adına okunması ile sona erdiği belirtiliyor ve tarafları barışa iten nedenler sıralanıyor (78-80).

Yazar, "Bâtınîler ve Haçlılarla Yapılan Mücadeleler" adını taşıyan III. Bölüm'de ilk önce Bâtınîlerin ortaya çıkışını anlattıktan sonra Bâtınîlerin işledikleri cinayetlerin devlete verdiği zararları belirtiyor (81-89). Ardından da Sultan Berkyaruk devrinde Bâtınîlerle yapılan mücadeleleri ele alıyor ve hatta Sultan Berkyaruk'un bu mücadeleler sırasında Bâtınîlikle itham edildiğini de ifade ediyor (89-92). Daha sonra da İslam dünyasını tehdit eden unsurlardan biri olarak nitelendirdiği Haçlıların ortaya çıkışı ve Haçlılarla olan mücadeleler hakkında bilgi veriyor (93-111).

"Sultan Berkyaruk Devrinde Büyük Selçukluların Diğer Devletlerle Münasebetleri" isimli IV. Bölüm'de yazar, Büyük Selçuklu-Abbâsî (115-119), Büyük Selçuklu-Karahanlı (119-122), Büyük Selçuklu-Gaznelî (122-123), Büyük Selçuklu-Harzemşahlar (123-125) ve son olarak da Büyük Selçuklu-Türkiye Selçukluları münasebetlerini inceliyor (125).

V. Bölüm'de ise Sultan Berkyaruk'un şahsiyeti ve 22 Aralık 1104 tarihindeki ölümü anlatılıyor (129-131). 25 yaşında ölen Berkyaruk'un ölmeden hemen önce emirlerinden biat etmelerini istediği oğlu Melikşah'ın iki aydan kısa süren hükümdarlığı ve tahtı amcası Muhammed Tapara'a devretmek zorunda kalması da kısaca ifade ediliyor (131-132).

VI. Bölüm'de Büyük Selçuklu Devletini çöküşe götüren nedenler üzerinde duruluyor. Yazar bu nedenleri; Selçuklularda tahta veraset usulü ve Türk hakimiyet telakkisi (135-140), atabeglik müessesesi ve atabeglerin tahakkümü (140-147), işbaşındaki vezirlerin ve diğer devlet adamlarının ehliyetsizliği (147-154), muhteris emirlerin çıkarıcı politikaları (154-159), Türkmen, Arap ve diğer kabilelerin çıkardığı huzursuzluklar (159-160), hatunların ve diğer kadınların entrikaları (160-167), Bâtınîlerin faaliyetleri ve mezhep çatışmaları (167-170) ve ekonomik faktörler (170-174) şeklinde sıralıyor ve bunlar hakkında doyurucu açıklamalarda bulunuyor.

Eserin en geniş bölümlerinden birisi olan, "Teşkilat ve İdare" adını taşıyan son bölümde yazar, adından da anlaşılacağı üzere devlet teşkilatı (177-193), divan teşkilatı (193-202), saray teşkilatı (202-208), ordu teşkilatı (208-217), taşra teşkilatı (217-224), adliye teşkilatı (224-226) ve posta teşkilatını (226-228) ele alıyor. Yazar adı geçen teşkilatları detaylı bir şekilde anlatırken, bunları oluşturan unsurlar, görevliler ve görevleri hakkında doyurucu bilgiler vermektedir. Ayrıca bu görevlilere örnekler de vererek konuyu daha çarpıcı bir şekilde sunmaktadır.

Melikşah'ın ölümünden sonra meydana gelen taht kavgalarından galip çıkan Sultan Berkyaruk devrini, dönemin kaynaklarını kullanmak suretiyle etraflıca anlatan bir eser olması özelliği ile dikkat çeken kitap, Selçuklu Devletine en parlak devrini yaşatan Melikşah'tan sonra devletin içine sürüklendiği kargaşa ve bu kargaşanın nedenlerini de çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun yanında eser, sadece Berkyaruk devrinin siyasi olaylarını ele almakla

Sultan Beryaruk Devri Selçuklu Tarihi

kalmayıp, Büyük Selçuklu devletini çöküşe götüren nedenleri ve devlet teşkilatı hakkında da değerli bilgiler vermektedir. Ayrıca Büyük Selçuklu sultanlarının biyografileri de bu eserle tamamlanmıştır. Bu nedenle eserin, bu alanda çalışmakta olan araştırmacılara faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Musa Şamil Yüksel*

* Araş. Gör., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

